

ESSAY - Micheline Phlix, Ann Petermans, An-Sofie Smetcoren & Jan Vanrie

WONEN EN MIGRATIE OP LATERE LEEFTIJD

De wens om thuis oud te worden ('ageing in place') is populair bij ouderen, maar hoe zit dat voor ouderen met een migratieachtergrond? Wat zijn hun woonervaringen? Hoe staan zij tegenover 'ageing in place'? Waar en hoe wensen zij oud te worden? En verschilt dit van ouderen zonder migratieachtergrond?

Vandaag de dag groeit de groep ouderen in onze samenleving sterk. Dit gaat gepaard met een groot aantal oude, onderbezette woningen die vaak niet geschikt zijn naarmate men minder mobiel wordt of gezondheidsproblemen ervaart. Denk maar aan steile trappen en drempels, leegstaande kamers die gepoetst moeten worden of een grote tuin die onderhoud vraagt, bijvoorbeeld. Toch willen de meeste ouderen, ondanks bepaalde zorg- en mobiliteitsnoden, in hun eigen woningen blijven wonen, liefst voor altijd. Dat geeft stof tot nadenken. Bovendien suggereert onderzoek dat ouderen met een migratieachtergrond 'thuis' mogelijk anders ervaren. Daarom voegen we in dit artikel ook migratieachtergrond toe aan het vraagstuk, al hebben we ook oog voor andere relevante aspecten.

Vorige eeuw kende de arbeidsmigratie grote pieken. Zo was er na de Tweede Wereldoorlog een groot tekort aan werkkrachten, vooral in de mijnen. In 1946 kwam België kwam tot een overeenkomst met Italië. Later volgden ook akkoorden met Spanje, Griekenland, Turkije en Marokko. De arbeidsmigratie was initieel tijdelijk bedoeld, maar een groot deel van deze arbeidsmigranten vestigden zich in België.

Anno 2022 maken heel wat van die eerste generatie arbeidsmigranten, alsook hun kinderen, deel uit van de groeiende groep ouderen in België. Toch is er weinig bekend over hun woonervaringen en hun kijk op ouder worden. Om hier meer zicht op te krijgen, werden 23 interviews afgenomen met oudere migranten (eerste en tweede generatie, afkomstig uit Italië, Turkije, Polen, Marokko en Griekenland) waarin gepeild werd naar hun woonervaringen. In dit artikel worden enkele thema's belicht omtrent 'thuis oud worden' die aan bod kwamen tijdens de gesprekken. Eens in kaart gebracht, wordt de vraag gesteld of er eigenlijk wel verschillen zijn met ouderen zonder migratieachtergrond inzake deze thematieken. In dit artikel zijn de namen van de geïnterviewden gefingeerd, tenzij anders gevraagd.

Wonen tussen de migratie

Laten we eerst beginnen met de omgeving waarin heel wat oudere migranten wonen, deze wordt vaak gekenmerkt door etnisch-culturele diversiteit. Wat is hun kijk hierop?

Heel wat arbeidsmigranten kwamen terecht in wat vandaag de dag 'super-diverse' wijken genoemd worden. In deze wijken bestaat de

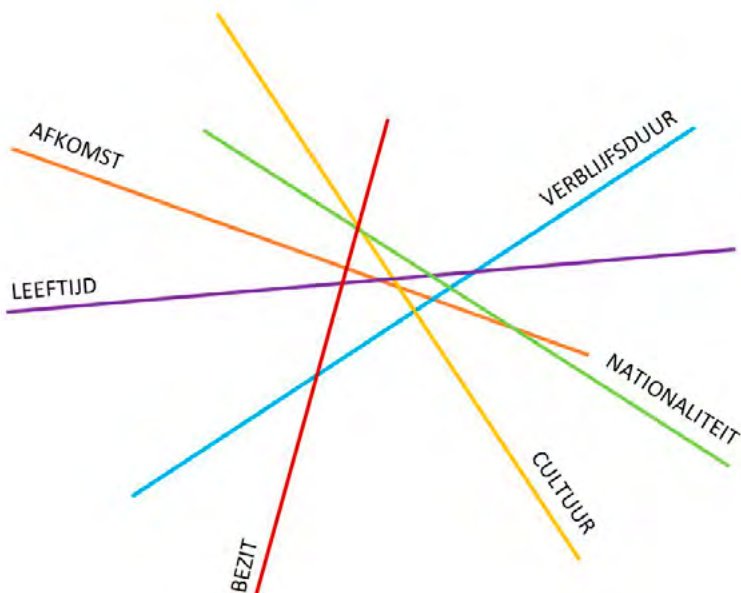
meerderheid van de bevolking uit verschillende etnisch-culturele 'minderheden'. De meeste geïnterviewden wonen ook in zulke steden, zoals Maasmechelen, Genk en voormalige Limburgse mijngemeenten met een groot aantal inwoners van buitenlandse herkomst (ongeveer 60%). De geïnterviewde oudere migranten staan over het algemeen zeer positief ten opzichte van die diversiteit. Sommigen – en dan vooral tweede generatie migranten (die in België geboren zijn) – benadrukken dat ze dit gewoon vinden, aangezien ze opgegroeid zijn in deze "super-diverse" buurten. Władek (74): "Niks anders gewend. Bongiorno, goedendag, dzień dobry."

Die diversiteit is ook zichtbaar in het straatbeeld. Heel wat deelnemers waarderen dat ze burens van verschillende afkomst hebben, al verkiezen sommigen onder hen toch ook om enkele burens van dezelfde afkomst te hebben. Dit vanwege de gedeelde taal, cultuur en religie. Al blijkt het hebben van een goede buur wel belangrijker te zijn dan een buur van dezelfde afkomst. Niet alleen de burens, maar ook de winkels reflecteren de rijke migratiegeschiedenis van de buurt. De meeste geïnterviewde ouderen gebruiken zowel supermarktketens als buurtwinkels (zoals de Turkse supermarkt). Die laatste zijn vooral belangrijk om cultuureigen producten te verkrijgen, al zijn heel wat van deze producten volgens de deelnemers tegenwoordig ook in 'gewone' supermarkten terug te vinden. Het gebruik van beide soorten winkels reflecteert mogelijk ook hun identiteit. Heel wat oudere migranten geven namelijk aan een dubbele identiteit te ervaren. Zo kan iemand zich perfect zowel Belg als Italiaan voelen.

Verhuizen naar het land van herkomst?

Naast de huidige woonomgeving in België, verkennen we ook de relatie die oudere migranten hebben met hun land van herkomst. De hamvraag is waar deze ouderen met een migratieachtergrond ouder willen worden. Uit de interviews blijkt dat zo goed als iedereen in België wil blijven. Slechts één iemand overweegt om te verhuizen naar het land van herkomst, al ontbreken concrete plannen. De voornaamste reden is het niet willen achterlaten van familie. Zo verwijzen Alfonso (77) en Seyma (61) allebei naar het leed van hun ouders die hun gemigreerde kinderen moesten missen, iets wat ze zichzelf niet willen aandoen. Een andere reden waarom men niet verhuist naar het land van herkomst, is simpelweg omdat men het leven na vele jaren in België gewend is: "Nee, ik heb hier meer geleefd dan in mijn land" – Rabiaa, 67.

Mogelijke relevante assen in het terugkeer- of verhuisdilemma
Bron: auteurs

Heel wat geïnterviewden geven aan dat ze zich niet meer zouden kunnen aanpassen aan het leven in het land van herkomst. Verder zorgt de lange verblijfsduur ervoor dat oudere migranten in België een leven hebben opgebouwd (familie, woning, herinneringen, etc.), wat meespeelt in hun beslissing om al dan niet te verhuizen.

Ook het beschikken over 'bezit', zoals een eigen woning, zowel in België als in het land van herkomst, speelt een rol. Sommige oudere migranten hebben eigendom in beide landen en reizen regelmatig heen en weer. Een concreet voorbeeld: Ibrahim (70) woont al meer dan 40 jaar in België, heeft een woning in België en Turkije, een dubbele nationaliteit, voelt zich zowel Turk als Belg, maar heeft net iets meer affiniteit met België: "Hier leven wij, hier wonen wij, hier hebben wij gewerkt". Zijn woning in Turkije maakt regelmatige vakanties mogelijk om achtergebleven familie te bezoeken. Toch wil hij niet definitief terugkeren omwille van alle voorgaande redenen. Ook al verkiezen de deelnemers om in België te blijven, betekent het niet dat ze nooit een terugkeer hebben overwogen of zullen overwegen. Dit terugkeer- of verhuisdilemma lijkt ook sterker naar voren te komen op latere leeftijd, naarmate de kinderen het nest verlaten. Bovendien mag de impact van zo'n afweging, bijvoorbeeld op iemands identiteit alsook op emotioneel vlak, niet onderschat worden.

Oost, west, thuis best?

Niet alleen wensen de geïnterviewden om in België oud te worden, ze verkiezen ook om zo lang mogelijk in hun eigen woning te vertoeven. Vaak is dit de plek waar ze lange tijd wonen, de plek waar veel herinneringen mee verbonden zijn. Ondanks deze wens om thuis te blijven wonen, zijn de meeste woningen van de geïnterviewden niet optimaal met oog op de toekomst. Een deel van de deelnemers ervaren reeds een afnemende mobiliteit of gezondheidsproblemen waarbij de woning soms voor extra obstakels zorgt. Hierdoor kozen vijf geïnterviewden toch voor een meer geschikte woning. Zo verhuisde Krysia (84) van een groot huis naar een appartement met lift, en besloot Massimo (63) om een nieuwe woning te bouwen met de belangrijkste ruimtes op het gelijkvloers. Deze verhuisbewegingen beperken zich tot de gekende buurt, wat mogelijk de stap om te verhuizen vergemakkelijkt. Bij de andere geïnterviewden is de wens om thuis te blijven wonen erg sterk. Niet alleen de emotionele band met de woning, maar ook het gevoel van zelfstandigheid speelt een belangrijke rol hierin. Bijgevolg werden er tijdens de interviews ook heel wat (toekomstige) oplossingen genoemd om die woonwens te kunnen blijven vervullen: het bad wordt bijvoorbeeld vervangen door een inloopdouche of kan toch gebruikt worden door een handvat te plaatsen, het onderhoud van de grote tuin wordt door een tuinman overgenomen, nabijheid van familie zorgt voor steun zoals hulp bij huishoudelijke taken, zorg of vervoer en de trap wordt vermeden door beneden te slapen: "Dan breng ik alles naar onder. Dat is direct opgelost" – Nico, 68.

Woonalternatieven

Wat als thuis wonen écht niet (meer) kan? Welke opties overwegen oudere migranten dan? We vroegen onze deelnemers naar hun visie op woonalternatieven.

Bijna niemand ziet een verhuis naar een woonzorgcentrum zitten. Thuis wonen gaat gepaard met een hoge mate van zelfstandigheid, iets wat men vrees (deels) te moeten opgeven in een woonzorgcentrum. Giacomo (74) staat als enige wel open voor wonen in een woonzorgcentrum, al hangt hij hier wel een voorwaarde aan vast: mobiel en zelfstandig blijven. Echter, door het gebrek aan andere opties, leggen sommigen zich toch neer bij een mogelijk onvermijdelijke verhuis naar een woonzorgcentrum. Een ander besproken alternatief is het inwonen bij familie. Sommigen van de geïnterviewden wonen al samen met hun volwassen kinderen en zijn hier erg tevreden over. Toch zijn hier ook drempels aanwezig. Deelnemers willen bijvoorbeeld geen last zijn voor hun kinderen.

In het bespreken van alternatieve woonopties, werd er ook een paar keer verwezen naar cultuur, bijvoorbeeld dat inwonen en het ontvangen van zorg van de kinderen gangbaar is in 'hun' cultuur. Toch weten sommigen niet of ze dit nog konden verwachten van hun tweede of derde generatie kinderen. Verder is het opvallend dat andere alternatieven zoals collectieve woonvormen amper of niet genoemd werden. Betekent dit dat oudere migranten zulke woonalternatieven niet goed kennen, of staan ze hier niet voor open?

Bijna niemand ziet een verhuis naar een woonzorgcentrum zitten

Verschillen & gelijkenissen verkennen

Laten we de voorgaande thema's nu eens vergelijken met ouderen zonder migratieachtergrond. We weten uit voorgaand onderzoek dat ouderen verkiezen om zo lang mogelijk thuis te blijven wonen. Hierdoor stoten ze af en toe op obstakels, wat kwaliteitsvol wonen bemoeilijkt. Toch zijn veel deelnemers bereid die obstakels erbij te nemen om aan hun woonwens te voldoen. Vele ouderen staan negatief ten opzichte van woonalternatieven zoals woonzorgcentra omdat ze vrezen zelfstandigheid over hun eigen leven (deels) te moeten opgeven. Ook zijn heel wat woonalternatieven (in opmars) niet goed gekend bij ouderen in het algemeen. Al deze onderwerpen kwamen ook ter sprake tijdens interviews met oudere migranten. Zo verkiezen ook zij om zo lang mogelijk thuis te blijven wonen. En bij het lezen van 'Oost, west, thuis best?', kunnen enkel de namen van deelnemers verklappen dat het over ouderen met een migratieachtergrond gaat. Hier speelt migratieachtergrond dus geen rol. Toch zijn er ook enkele aspecten die in de interviews aan bod kwamen en die niet in de literatuur omtrent ouderen zonder migratieachtergrond vernoemd worden. Zo worden oudere migranten vaak geconfronteerd met een terugkeerdilemma, iets waar ouderen zonder migratieachtergrond vanzelfsprekend niet mee te maken krijgen. Ook vormt culturele achtergrond deels de visie op woonalternatieven waardoor sommige woonopties populairder zijn dan andere, bijvoorbeeld inwonen met kinderen. Verder zijn er ook nog andere factoren die van invloed kunnen zijn op hun woonervaringen, zoals taalvaardigheid en religie.

Verschillen & gelijkenissen nuanceren

We kunnen concluderen dat een groot deel van de in de interviews gedeelde woonervaringen gelijkaardig lijken te zijn aan die van ouderen zonder migratieverleden. Hier en daar speelt migratieachtergrond natuurlijk wel een rol, maar het is belangrijk om deze verschillen niet onnodig uit te vergroten, of volledig vanuit 'cultuur' te willen verklaren (gevaar van 'overculturaliseren'). Zo zorgt een migratieachtergrond op latere leeftijd wel voor een terugkeerdilemma, maar blijkt de uitkomst hiervan in de praktijk gelijkaardig aan ouderen zonder migratieachtergrond: zo lang mogelijk wonen in de eigen, vertrouwde woning (in België). Toch mag de impact van dit terugkeer- of verhuisdilemma op het ouder worden niet onderschat worden. Bovendien kunnen hun woonervaringen nog steeds verschillen, ongeacht de keuze om al dan niet in België te blijven. Verder zijn er nog vele andere factoren, buiten migratieachtergrond, die van invloed kunnen zijn op de woonervaring van ouderen.

Om hier zicht op te krijgen, kan het opzetten van een 'intersectorale bril' behulpzaam zijn. Intersectionaliteit of kruispuntdenken vertrekt vanuit het idee dat verschillende kenmerken van individuen interageren met elkaar (zie figuur). Deze kruispunten bepalen ook iemands maatschappelijke positie en identiteit. Iedereen beschikt dus over een unieke set aan kruispunten, gevormd door de intersecties van verschillende assen of kenmerken. Voorbeelden van zulke assen zijn leeftijd, gender, afkomst, cultuur, religie, klasse, huidskleur of bezit. Niet alle assen spelen een rol in elke situatie. Zo leerden we bijvoorbeeld uit de interviews dat 'gezondheid' geen rol speelt in de visie van oudere migranten op diversiteit, waar deze in andere thema's zoals 'woonalternatieven' wel van invloed waren. Dit leert ons verder te kijken dan één of twee assen. We kunnen de punten waarop oudere migranten 'verschillen' dus niet enkel toeschrijven aan migratieachtergrond. Vaak komen er nog heel wat andere assen aan te pas. Door met een 'intersectorale bril' naar de woonervaringen van oudere migranten te kijken, vermijden we generalisaties en wordt individuele diversiteit, waar migratieachtergrond maar een deel van bepaalt, in de verf gezet.

Toch is het ook belangrijk om migratieachtergrond niet volledig aan de kant te schuiven aangezien dit op sommige vlakken wel van invloed is op woonervaringen op latere leeftijd. Maar ook hier kunnen we niet concluderen dat het voor alle oudere migranten een rol speelt. Bovendien kunnen we ook binnen de groep 'oudere migranten' opnieuw diversiteit terugvinden. Zo zullen culturele en religieuze verscheidenheid mogelijk tot onderlinge verschillen leiden, maar zal ook gender van invloed zijn op de woonervaringen van oudere migranten. Zo besprak Tine Buffel (2017) in haar onderzoek naar ouderen met een Turkse migratieachtergrond de beïnvloedende rol die gender en religie uitoefenen op ruimtebeleving. Om een realistisch beeld te krijgen op 'diversiteit op latere leeftijd', is het dus van belang om zich bewust te zijn van individuele diversiteit en zo verschillen en gelijkenissen voldoende te nuanceren.

Literatuurselectie

- Buffel, T. (2017). Ageing Migrants and the Creation of Home: Mobility and the Maintenance of Transnational Ties. *Population, Space and Place*, 23(5), e1994. <https://doi.org/10.1002/psp.1994>
- Dahinden, J. (2016). A plea for the 'de-migranticization' of research on migration and integration. *Ethnic and Racial Studies*, 39(13), 2207–2225. <https://doi.org/10.1080/01419870.2015.1124129>
- Geldof, D. (2015). Superdiversiteit: Hoe migratie onze samenleving verandert (Vijfde, herwerkte druk). Acco.
- Lutz, H. (2002). Zonder blikken of blozen. Het standpunt van de (nieuw-)realisten. *Tijdschrift Voor Genderstudies*, 5(3), 7–17.
- Peace, S., Holland, C., & Kellaher, L. (2011). 'Option recognition' in later life: Variations in ageing in place. *Ageing and Society*, 31(5), 734–757. <https://doi.org/10.1017/S0144686X10001157>

Micheline Phlix (micheline.phlix@uhasselt.be) doet een doctoraatsonderzoek omtrent het wonen, thuisgevoel & welbevinden van ouderen met een migratieachtergrond aan de Faculteit Architectuur en Kunst van Universiteit Hasselt. **Ann Petermans** (ann.petermans@uhasselt.be) is assistant professor 'Design for Experience & Wellbeing' aan de Faculteit Architectuur en Kunst van Universiteit Hasselt. **An-Sofie Smetcoren** (an-sofie.smetcoren@vub.be) is assistant professor en postdoctoraal onderzoeker binnen de opleiding Agogische Wetenschappen, vakgroep Educatiewetenschappen aan Vrije Universiteit Brussel. **Jan Vanrie** (jan.vanrie@uhasselt.be) is associate professor 'Human Sciences & Research Methodology' aan de Faculteit Architectuur en Kunst van Universiteit Hasselt.